

УДК 81-11:34(477)“653”

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.23.2025.22>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ ПРАВОВОГО СЕГМЕНТУ ДАВНЬОУКРАЇНСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ ПЕРІОДУ КИЇВСЬКОЇ РУСИ В ТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА «РУСЬКІЙ ПРАВДІ»

Тертичний О. В.

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України

Стаття репрезентує дослідження правового сегменту давньоукраїнської картини світу періоду Київської Русі засобами лінгвоконцептології на основі вербалізації ключових концептів правосвідомості в тексті «Руської Правди». Передусім актуалізовано порушену проблему, зокрема окреслено особливу роль Київської Русі (її державності, мови, літератури, дипломатії тощо) в історії України; наголошено на зумовленості дослідження різноманітних аспектів створення та функціонування цієї держави, серед іншого й такого органічного компонента державотворення, як право, формуванням її ідентичності. Зазначено, що право Київської Русі є неодмінним атрибутом києворуської державності; з урахуванням цього збережені від того періоду тексти, належні до різних галузей права (державного, спадкового, церковного, торговельного та ін.), вербалізують різні аспекти концептосистеми права як сегменту концептуальної (а отже, й мовної) картини світу Київської Русі; вагоме місце серед таких текстів посідає «Руська Правда» (традиційно атрибутована Ярославові Мудрому та його синам – Ярославичам) – пам'ятка кримінального та кримінально-процесуального права XI століття, яка репрезентує суспільне сприйняття й державну кодифікацію ЗЛОЧИНУ, КАРИ та інших важливих концептів правосвідомості.

Здійснено спробу лінгвоконцептологічного моделювання системи правових концептів такого винятково важливого києворуського тексту кримінального та кримінально-процесуального права XI століття, як «Руська Правда», чого вдалося досягти за рахунок виявлення низки закономірностей тогочасного функціонування правового сегменту концептуальної та мовної картини світу, а саме: 1) досліджувана нами «Руська Правда» як пам'ятка писемного права є документом саме кримінального права, тоді як, наприклад, сімейне право (з якого писемні документи відсутні) було тоді регульоване, очевидно, усним народним звичаєвим правом та (після запровадження християнства на Русі) церковною владою, діяльність якої спиралася першою чергою на візантійську православну традицію; 2) поряд із індивідуальною (персональною) відповідальністю злочинця існувала колективна відповідальність громади – у разі невиявлення злочинця (іще один релікт звичаєвого кримінального права, поряд із розглянутими вище помстою та самостійним вилученням майна); 3) юридичною особою виступала не тільки людина, а й рід; 4) покарання були диференційовані на смертну кару, фізичні покарання, штрафи грішми та майном, специфічним покаранням було позбавлення честі; 5) рівень (міра) покарання (розмір штрафу) залежав від соціального статусу жертви злочину, тоді як інформації про роль соціального статусу злочинця не простежено; тодішні члени суспільства не знали принципу рівності перед законом, властивого сучасним законодавчим системам.

У результаті здійсненого лінгвістичного дослідження системи вербалізаторів концептів юридичної сфери виявлено істотні відмінності концептуалізації права в києворуський період порівняно із сучасною добою (висновки про концептуалізацію сучасного правового сегменту картини світу можна зробити, зокрема, на основі таких текстів, як Конституція України, Кримінальний, Кримінально-процесуальний та Цивільний кодекси України), основними з яких є: клятва потерпілого як правовий акт; колективна правова відповідальність (за неможливості забезпечення індивідуальної правової відповідальності); самостійне вилучення власного майна потерпілим (а не державними юридичними органами) у злочинця; помста, здійснювана родичами потерпілого; відсутність основоположного для сучасної західної правової системи розділення виконавчої і судової влад; наявність у структурі феодально-станового суспільства обмеженої в правах частини населення тощо.

Ці висновки підкреслюють, що правові норми періоду Київської Русі були не просто кодифікованими правилами, а культурно та соціально зумовленими механізмами, інтегрованими в ширшу концептуальну картину світу того часу. Відхід від сучасних принципів юридичної рівності, інституційного правосуддя та індивідуальних прав засвідчує цінність діяхронного концептуального аналізу для розуміння того, як правові системи еволюціонують у відповідь на зміну епістемологічних і соціополітичних парадигм.

Ключові слова: юрислінгвістика, концептуальна картина світу, мовна картина світу, правовий сегмент картини світу, концепт, вербалізатор концепту.

Tertychnyy O. V. Verbalization of legal concepts in the Old Ukrainian worldview of the Kyivan Rus' period in the text of criminal law "Rus' Justice". This article presents a study of the legal segment of the Old Ukrainian conceptual worldview during the Kyivan Rus' period, conducted through the lens of conceptual linguistics and based on the lexical realization of core legal notions found in the text of Rus' Justice.

The legal system of Kyivan Rus' constituted an essential attribute of its statehood. Texts preserved from that period, encompassing various branches of law (state, inheritance, ecclesiastical, commercial, and others), reflect distinct facets of the legal conceptual framework that formed part of the broader linguistic and cognitive worldview of Kyivan Rus'. Rus' Justice (traditionally attributed to Yaroslav the Wise and his sons, the Yaroslavychi) occupies a particularly prominent place among these texts, as an 11th-century monument of criminal and procedural law that illustrates the societal perception and codified representation of key legal concepts such as CRIME, PUNISHMENT, and other fundamental elements of legal consciousness.

This study offers the first attempt at modelling the system of legal concepts in Rus' Justice using the tools of conceptual linguistics. This foundational text, traditionally attributed to Yaroslav the Wise and his sons (the Yaroslavychi), is approached as a culturally and cognitively significant document of criminal and procedural law.

*Linguistic and conceptual analysis of the oldest legal codex of the Kyivan Rus' state – Rus' Justice – has revealed a number of patterns characterizing the functioning of the legal segment within the conceptual and linguistic worldview of that time. First, Rus' Justice represents a codified monument of written **criminal** law, whereas other branches of law – for example, family law – appear to have remained regulated primarily through oral customary practices and, following the Christianization of Rus', through ecclesiastical authority, which relied heavily on the Byzantine Orthodox legal tradition. Second, alongside individual (personal) legal responsibility, the text also reflects the presence of collective responsibility borne by the community in cases where the offender could not be identified – a remnant of customary criminal law. Related phenomena include vengeance by kin and self-executed seizure of property by the victim, bypassing institutional legal mechanisms. Third, legal personhood extended beyond the individual and could be attributed to the kin group. Fourth, punishments were classified into several categories: capital punishment, corporal punishment, monetary or property fines, and specific sanctions such as dishonouring the offender. Fifth, the severity of punishment – particularly the size of financial compensation – was determined by the social status of the victim. There is no clear indication that the offender's status influenced sentencing, which suggests the absence of the modern legal principle of equality before the law.*

These observations support a linguistically grounded reconstruction of the legal conceptual domain in the Kyivan Rus' worldview and demonstrate how law functioned as a culturally embedded institution prior to the development of Western legal rationalism.

The linguistic reconstruction of the system of verbalizers associated with legal concepts in Rus' Justice reveals substantial differences between the legal conceptualization of the Kyivan Rus' period and that of modern legal thinking. These differences become particularly evident when contrasted with the conceptual foundations reflected in present-day legal texts such as the Constitution of Ukraine, the Criminal Code, the Criminal Procedure Code, and the Civil Code. Key distinctions include the role of the victim's oath as a legally significant act; the existence of collective legal responsibility in the absence of an identifiable individual offender; the practice of self-executed property retrieval by the victim rather than by official legal authorities; and the widespread application of blood vengeance, carried out by the victim's kin. Further differences involve the absence of the principle of separation of powers, which is fundamental to modern Western legal systems. In Kyivan Rus', judicial and executive functions were not institutionally divided. The structure of the feudal and estate-based society also presupposed the existence of socially restricted groups, whose legal capacity and protections were severely limited.

These findings emphasize that legal norms in the Kyivan Rus' period were not merely codified rules but culturally and socially conditioned mechanisms, integrated into the broader conceptual worldview of the time. The divergence from modern principles of legal equality, institutional justice, and individual rights highlights the value of diachronic conceptual analysis for understanding how legal systems evolve in response to changing epistemological and socio-political paradigms.

Key words: *jurilinguistics, conceptual worldview, linguistic worldview, legal segment of the worldview, legal concept, concept verbalizer.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Державність Київської Русі – одне з ключових явищ української історії, культури, літератури, мови. Прагнення московських загарбників безпідставно привласнити киеворуську спадщину України загострює актуальність інтерпретації саме українськості феномену Києворуської держави. Правова система (власне державно-правова система) – невіддільний і значною мірою основоположний компонент державності. Унаслідок лінгвоконцептуального моделювання киеворуського права отримуємо концептосистему, концепти (видові поняття) та макроконцепти (родові поняття) якої пов'язані системними зв'язками в межах юридичного сегменту концептуальної картини світу та її мовного віддзеркалення – мовної картини світу. Об'єктивне наукове дослідження правових

концептів доби Київської Русі через їх вербалізатори зміцнює позиції України у відстоюванні своїх історичних прав на минуле в інформаційній війні проти північно-східного агресора.

Юридична спадщина Київської Русі репрезентована різними текстами – угодами великих князів київських X століття Олега, Ігоря та Святослава з Візантією (головно торговельне право), князівськими грамотами, наприклад, великого князя київського Мстислава та його сина Всеволода монастиревів в Новгороді 1130 року (церковне право), рішеннями князівських з'їздів (державне право) та ін. Серед них виняткове значення має «Руська Правда», відома більш як у 100 списках різних редакцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, у сучасній українській лінгвістиці вивчення

мовних явищ Київської Русі посідає істотно менше місце, ніж заслуговує. Вагому роль у формуванні об'єктивного наукового погляду на мовний феномен Київської Русі як цілісності відіграли класичні праці І. С. Свенцицького [14] та академіка НАН України О. С. Мельничука [2], пізніше – синтетичні праці академіка НАН України Г. П. Півторака [8; 9; 10; 11; 12; 13] та члена-кореспондента НАН України В. В. Німчука [3; 4; 5; 6; 7]. Детальний аналіз мовних явищ киеворуського періоду здійснювала В. Ю. Франчук [15; 16]. Лінгвоконцептологічне спрямування має монографія Г. В. Межжеріної «Людина в мовній картині світу часів Київської Русі» [1]. Однак юридична мова киеворуського періоду в лінгвоконцептологічному аспекті ще не була предметом спеціального вивчення.

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є моделювання концептосистеми кримінального права, вербалізованої пам'яткою XI століття – «Руською Правдою». Відповідно до сформульованої мети передбачено виконати такі **завдання**: 1) визначити ключові концепти правового (у досліджуваному випадку – кримінально-правового) сегменту давньоукраїнської картини світу періоду Київської Русі, вербалізовані в тексті «Руської Правди»; 2) ідентифікувати макроконцепти, що узагальнюють концептуалізацію основних давньоукраїнських правових категорій; 3) дослідити специфіку та варіативність вербалізації зазначених концептів та макроконцептів у тексті «Руської Правди»; 4) визначити специфічні для давньоукраїнської картини світу правові концепти, не типові для пізнішої концептуалізації та вербалізації права.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Руська Правда» – документ кримінального права Київської Русі XI століття, формування якого пов'язане з діяльністю Ярослава Мудрого та його синів (Ярославичів).

У дослідженні використано такі методи: описовий (класифікація юрлексики за різними основами), лінгвоконцептологічний (інтерпретація характеристик лексики як вербалізації правової лінгвоментальності), моделювання (реконструкція системи вербалізаторів концептів правової культури). **Матеріалом** статті слугувала спеціальна (а саме юридична) лексика тексту «Руської Правди» у відповідних контекстах-синтаксемах, що становить вербалізаційний рівень репрезентації відповідних концептів.

Аналіз правової лексики розгляданого тексту у відповідних синтаксичних контекстах дав змогу побудувати модель концептосистеми давньоукраїнського кримінального права в мовному оформленні. Зважаємо на те, що в досліджуваній період формування спеціальної юридичної субмови та, зокрема, спеціалізація (термінологізація) відповідної лексики ще тривала. У перебігу дослідження виділено вербалізатори макроконцептів **ЗЛОЧИН, ЗЛОЧИНЕЦЬ, ПОКАРАННЯ, ЮРИДИЧНА ПРОЦЕДУРА**:

- макроконцепт **ЗЛОЧИН**, до якого відносимо концепти **УБИВСТВО** (Оубьеть), пор. формулювання концепту смерті потерпілого (за голову); **УТЕЧА ЗАЛЕЖНОГО ВІД ГОСПОДАРЯ** (челядинъ съкрытсѧ); **САМОВІЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ**

ЧУЖИХ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН (погъдетъ на чюжемъ конгъ); **КРАДІЖКА** (поиметь кто чюжъ конь, либо ороужіе, либо портъ); **УШКОДЖЕННЯ/ ПСУВАННЯ МАЙНА** (изломить копье, либо щитъ, либо портъ; либо пожгоуть либо изоудроуть), причому виокремлено **КНЯЗІВСЬКЕ МАЙНО** (въ княжє борти); **ТІЛЕСНЕ УШКОДЖЕННЯ** (кровавъ или синь надъраженъ); **РОЗБІЙ** (в разбои); **ГРАБІЖ** (татьбы); **КРАДІЖКА** (крадетъ; краль); **ЗАМАХ** (вынезь мечъ, а не тнетъ);

- макроконцепт **ЗЛОЧИНЕЦЬ**, що включає концепти **ВБИВЦЯ** (оубици; оубищца), **ЗЛОДІЙ/ КРАДІЙ** (тата). Також виявлена концептуальна опозиція **ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ – ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННА ГРУПА** (да аще боудеть единъ краль, <...> или ихъ боудеть 18);

- макроконцепт **ПОКАРАННЯ**, що включає концепти **ПОМСТА** (мьститъ, мьста), здійснювана недержавними юридичними органами, а родичами потерпілого в межах збережених від часів первісного додержавного родового суспільства правових відносин між родами (очевидно, є підстави реконструйовувати **ЗВИЧАЄВЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО**); **ШТРАФ**, розмір якого залежав від соціального статусу потерпілого (40 гривень; гривноу; 3 гривнъ; платитъ; вирное платити – колективний штраф громади за злочин незнайденного вбивці; гривноу и тридесать рѣзанъ платити емоу) – у межах чіткого тодішнього взаємодоповнення / протиставлення фізичних і фінансових покарань; **ФІЗИЧНЕ ПОКАРАННЯ** (да бьютъ его), відсутнє в сучасних західних правових картинах світу; **КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА** як вид штрафу (пріати скота оу него; скотомъ емоу заплатити); **СМЕРТНА КАРА** зі зганнябленням караного (оубити въ пса мѣсто) – на противагу картинам світу сучасних західних правових систем, де немає навіть **СМЕРТНОЇ КАРИ**, а тим паче **ЧЕСТЬ** як юридичний концепт (пор. нижче концептуалізацію та вербалізацію **ЧЕСТІ** в текстах Литовського статуту);

- макроконцепт **ЮРИДИЧНА ПРОЦЕДУРА**, зокрема **КЛЯТВА / ПРИСЯГА ПОТЕРПІЛОГО** як правовий акт (на ротоу), **ОПІЗНАННЯ** злочинця (познають), **ЗАТРИМАННЯ** злочинця (поати), **САМОСТІЙНЕ ВИЛУЧЕННЯ ВЛАСНОГО МАЙНА ПОТЕРПІЛИМ** (а не державними юридичними органами) **У ЗЛОЧИНЦЯ** (взати емоу свое) – як і розглянута вище **ПОМСТА**, релікт **ЗВИЧАЄВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**.

Актуальними є вербалізатори й таких концептів:

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАНЕ ЗВЕДЕННЯ ЗАКОНІВ (Правда роськая);

окреми **ЗАКОН** (то же поконъ);

– **ЖЕРТВА** злочину, зокрема, тілесного ушкодження (оудареньи тои моужъ; кровавъ моужъ либо синь);

– **САМОСУД** (як вид **ПРИПУСТИМОЇ ОБОРОНИ**), однак дозволений тільки вночі при спробі викрадення майна, якщо злочинця немає змоги затримати, тоді коли після затримання вбивати його заборонено (Аще оубьютъ тата на своемъ дворѣ, либо оу клѣти, или оу хлѣва, то тои оубитъ; аще ли до свѣта держать, то вести его на княжъ дворѣ,

а оже ли оубьють, а люди боудоутъ видѣли свазанъ, то платити в немъ);

– ДОКАЗ ЗЛОЧИНУ (знаменія);

– ОБСТАВИНИ ЗЛОЧИНУ (Аще оубьють огнищанина въ обиду <...> А иже оубьють огнищанина в разбои <...> Аже оубьють огнищанина оу клѣти, или оу кона или оу говада, или оу коровѣ татьбы);

– ФІЗИЧНА / МОРАЛЬНА / МАТЕРІАЛЬНА ШКОДА (за обиду);

– СВИДОК ЗЛОЧИНУ (видока два выведетъ; послуха). Цікаво, що свідок необхідний за відсутності видимих тілесних ушкоджень і навпаки – система доказів злочину була взаємодоповнювальною. Незважаючи на різну внутрішню форму двох назв свідків (видокъ – ‘той, хто бачив, очевидець, самовидець’, послухъ – ‘той, хто чув’), навряд чи вони відрізнялись як у мові в цілому, так і в юридичному слововживанні, оскільки не може працювати правова система, де «свідок» тільки передає чутки (очевидно, він мав чути розмови, крики тощо);

– ТЕРМІН ДАВНОСТІ ЗЛОЧИНУ (за три дни не выведоутъ);

– МІСЦЕ ЗДІЙСНЕННЯ СУДУ (на княжѣ дворѣ), що вказує на суддівські функції князя;

– ЗАВЕРШЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ПРОВАДЖЕННЯ за відсутності свідків та видимих тілесних ушкоджень (аще ли не можетъ тоу томоу конецъ);

– концептуальна опозиція ВІЛЬНИЙ (свободна моужа) – РАБ (холопъ), останній член опозиції передбачає й концепт РАБОВЛАСНИК (господинъ). Поряд із тим є ЗАЛЕЖНИЙ СЕЛЯНИН (въ смердѣ), правовим статусом відмінний від РАБА (въ холопѣ), хоча штраф за їх убивство однаковий;

– концептуальна опозиція ІНДИВІДУАЛЬНА/ПЕРСОНАЛЬНА ПРОВОА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (платити занъ 80 гривенъ оубици, а людемъ не надобѣ) – КОЛЕКТИВНА ПРОВОА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – остання настає тоді, коли вбивцю не знайдено (А иже оубьють огнищанина в разбои, или оубици не ищоутъ, то вирное платити в неи же вири голова начнетъ лежати).

Інша редакція розгляданого документа має назву «Соудъ Ярославль Володимирица. Правда Роуская», що вказує на семантичний обсяг слова суд у тодішньому його слововживанні. Текст цієї редакції поділений на розділи: О оубиствѣ; Оже станетъ без вины на разбои; Оже кто оударить мечемъ; Оже придетъ крѣвавъ моужь; Оже кто въсадетъ на чюжъ конь; О татьбѣ та ін.

Показова в багатьох відношеннях стаття під назвою Оже боудоутъ холопи татьѣ, соудъ княжѣ: А оже боудоутъ холопи татьѣ, либо княжи, либо боярьсти, либо черньчи, ихъ же князь продажею не казнить, зане соутъ не свободни, то двоици платитъ истьчю за обиду. Тут важливі такі юридичні концепти: КНЯЗІВСЬКИЙ СУД (соудъ княжѣ), продаж залежних осіб як вид їх ПОКАРАННЯ (продажею не казнить), НЕВІЛЬНИЙ (не свободни), ПОЗИВАЧ (истьчю). Як видно з контексту, казнъ – покарання в широкому сенсі, не обов’язково смертна кара.

У наступних статтях цієї редакції вербалізовано концепт СПАДЩИНА (задница).

Іще одна редакція під назвою «Судъ Ярослава княза» містить передмову з роздумами про **ідеологію праведного суду**, з якої видно **релігійні** основи тодішньої киеворуської правової свідомості. Варта уваги назва ще іншої редакції «Оуставъ великого княза Іарослава Владимерича о судѣхъ», де вжито юридичну лексему *оуставъ* у значенні ‘зведення законів’. Показовий і один із заголовків «Соудъ о душегоубьствѣ», де вжито синонім використовуваного іншою редакцією слова *оубиство*.

Таким чином, лінгвоконцептуальний аналіз найдавнішого зведення законів Києворуської держави – «Руської Правди» – дав змогу виявити низку закономірностей тогочасного функціонування правового сегменту концептуальної та мовної картин світу, а саме:

– тодішнє законодавство було репрезентоване **кримінальним** законодавством, тоді як, наприклад, сімейне право було регульоване, очевидно, усним народним звичаєвим правом та (після запровадження християнства на Русі) церковною владою, діяльність якої спиралася передусім на візантійську православну традицію;

– поряд з індивідуальною (персональною) відповідальністю злочинця, була поширана колективна відповідальність громади – у разі невиявлення злочинця (іще один релікт звичаєвого кримінального права, разом з розглянутими помстою та самостійним вилученням майна);

– юридичною особою виступала не тільки людина, а й рід;

– покарання були диференційовані на смертну кару, фізичні покарання, штрафи грішми та майном; специфічним покаранням було позбавлення честі;

– рівень (міра) покарання (розмір штрафу) залежав від соціального статусу жертви злочину, тоді як інформації про роль соціального статусу злочинця не простежено; тодішні члени суспільства не знали принципу рівності перед законом, властивого сучасним законодавчим системам;

– до незнаних сучасному суспільству тогочасних видів злочинів слід віднести, серед іншого, порушення залежною особою своєї залежності від пана (наприклад, утеча), що віддзеркалювало концепт **НЕРІВНОСТІ ОСІБ** (тоді ще не існувало концепту **ГРОМАДЯНИН ДЕРЖАВИ**) перед законом на протигагу сучасній концептуалізації рівності;

– архаїчним видом покарання виступає *помста* (зокрема, найближчих родичів за вбитого);

– не простежено інформації ні про суддів, ані про судових виконавців: як видно з контексту розглянутих статей законів, останні функції покладено на потерпілих та їхніх родичів, тоді як суддівські функції могли виконувати князь і/або рада старійшин роду/племени.

Детальніше порівняння киеворуської і сучасної концептуалізації та вербалізації кримінального права має бути предметом окремого аналізу й належить до перспектив дослідження.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, дослідження уможливило змодельовати специфіку давньоукраїнської концептосистеми права порівняно із сучасною українською. За свідченням

вербалізації, основними відмінностями концептуалізації киеворуського кримінального права порівняно із сучасним були такі:

- клятва потерпілого як правовий акт (*на ротоу*);
- колективна правова відповідальність за відсутності можливості забезпечення індивідуальної правової відповідальності (*А иже оубьють огнищанина в разбои, или оубища не ищють, то вирное платити в неи же вири голова начнеть лежати*);
- самостійне вилучення власного майна потерпілим (а не державними юридичними органами) у злочинця (*взати емоу свое*);
- помста (*мьстить, мьста*), здійснювана родичами потерпілого;
- монарший суд (*соудъ княжъ*) та його місце (*на княжъ дворъ*), – отже, відсутність основоположного для сучасної західної правової системи розділення виконавчої і судової влади;
- наявність у структурі феодално-станового суспільства обмеженої в правах частини населення – *НЕВІЛЬНИЙ* (*не свободни*), звідки випливав, серед іншого, продаж залежних осіб як вид їх покарання (*продажею не казнить*), утеча залежного від господаря як вид злочину (*челядинъ съкрыетса*). Зокрема, були вербалізовані концептуальні опозиції правової сфери *ВІЛЬНИЙ* (*свободна моужа*) – *РАБ* (*холопъ*), з одного боку, і *РАБ* – *РАБОВЛАСНИК* (*господинъ*) – з іншого.

Вербалізація концепту *ЗАЛЕЖНИЙ СЕЛЯНИН* (*въ смердъ*) дає змогу реконструювати навіть концептуальну тетраду, що репрезентує соціальну структуру киеворуського суспільства: *ПАН* – *ВІЛЬНИЙ* – *ЗАЛЕЖНИЙ СЕЛЯНИН* – *РАБ*; окремий статус мав *СЛУГА* (*челядинъ*). Одним із правових наслідків соціальної нерівності є відсутність у киеворуській правосвідомості концептуалізації принципу рівності громадян перед законом (власне тоді не існувало й сучасного концепту *ГРОМАДЯНИН*), що засвідчують, зокрема, різні штрафи за злочини проти представників різних станів суспільства;

– смертна кара з позбавленням честі (*оубити въ пса мьсто*);

– відносно короткий термін давності принаймні для деяких *ЗЛОЧИНІВ* (*за три дни не выведоуть*).

До перспектив дослідження належить зіставлення системи правових концептів «Руської Правди» з: а) іншими юридичними документами Київської Русі, насамперед текстами угод київських князів X століття з Візантією; б) пізнішими правовими українськими текстами починаючи з Литовських статутів, де також широко та різноманітно вербалізовано кримінальне та кримінально-процесуальне право; в) іншомовними (іноземними) юридичними документами, хронологічно та тематично співвідносними з досліджуваними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Межжеріна Г. В. Людина в мовній картині світу часів Київської Русі. Київ : Вид. центр Київського національного лінгвістичного ун-ту, 2006. 448 с.
2. Мельничук О. С. Про мову Київського літопису XII ст. *Мовознавство*. 1983. № 2. С. 39–49.
3. Німчук В. В. Давньокіївські написи – пам'ятки літератури XI–XII ст. *Писемність Київської Русі і становлення української літератури* : зб. наукових праць. Київ, 1988. С. 29–30.
4. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ : Наукова думка, 1992. 416 с.
5. Німчук В. В. Лексика й фразеологія «Слова о полку Ігоревім» із погляду сучасної діалектології. *Мовознавство*. 1987. № 6. С. 24–31.
6. Німчук В. В. Літературні мови Київської Русі. *Історія української культури*. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 1. С. 694–708.
7. Німчук В. В. Початки літературних мов Київської Русі. *Мовознавство*. 1982. № 2. С. 21–31.
8. Півторак Г. П. Давньокіївські писемні пам'ятки XI–XIII ст. як джерело дослідження ранньої історії української мови. *V Міжнародний конгрес україністів* (Чернівці, 25–29 серпня 2002 р.). *Мовознавство* : зб. наук. статей / відп. ред. Н. В. Гуїванюк. Чернівці : Рута, 2003. С. 146–149.
9. Півторак Г. П. Діалектна ситуація в Київській Русі. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 6–13.
10. Півторак Г. П. Мовна ситуація в Київській Русі та її вплив на давньоруську периферію. *Мовознавство*. 1997. № 4/5. С. 3–10.
11. Півторак Г. П. Мовна ситуація у Київській Русі. *Мовознавство. Літературознавство. Методика* : зб. наук. і навч.-метод. праць. Київ : Знання, 1999. Вип. 1. С. 3–11.
12. Півторак Г. П. Як розмовляли в стародавньому Києві? *Вісник Міжнародної асоціації україністів*. 1990. № 1. С. 37–39.
13. Півторак Г. П. Як розмовляли в стародавньому Києві? *Культура слова*. 1992. Вип. 42. С. 71–76.
14. Свенціцький І. С. Нариси про мову пам'яток староруського письменства XI віку. *Питання слов'янського мовознавства*. Львів : Видавництво Львівського університету, 1948. Кн. 1. С. 123–139.
15. Франчук В. Ю. Книжна лексика в Київському літописі. *Мовознавство*. 1980. № 2. С. 36–43.
16. Франчук В. Ю. Образна мова Київського літопису. *Мовознавство*. 1982. № 3. С. 19–27.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Руська Правда : Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / склав та підготував до друку С. В. Юшков. Київ : Вид-во УАН, 1935. <http://www.litopys.org.ua/yushkov/ys.htm>.

REFERENCES

1. Mezhzherina, H. V. (2006). Liudyna v movnii kartyni svitu chasiv Kyivskoi Rusi [Person in the linguistic picture of the world in the times of Kievan Rus']. Kyiv: Vyd. tsentr. Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho un-tu [in Ukrainian].

2. Melnychuk, O. S. (1983). Pro movu Kyivskoho litopysu XII st. [On the Language of the 12th-Century Kyivan Chronicle]. *Movoznavstvo*, 2, 39–49 [in Ukrainian].
3. Nimchuk, V. V. (1988). Davnokyivski napysy – pamiatky literatury XI–XII st. [Old Kyivan Inscriptions – literary monuments of the XI–XII c.]. *Pysemnist Kyivskoi Rusi i stanovlennia ukrainskoi literatury*: zb. nauk. prats. Kyiv, 29–30 [in Ukrainian].
4. Nimchuk, V. V. (1992). Davnoruska spadshchyna v leksytsi ukrainskoi movy [Old East Slavic heritage in the vocabulary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. Nimchuk, V. V. (1987). Leksyka y frazeolohiia “Slova o polku Ihorevim” iz pohliadu suchasnoi dialektolohii [The Vocabulary and Phraseology of The Tale of Igor’s Campaign from the Perspective of Contemporary Dialectology]. *Movoznavstvo*, 6, 24–31 [in Ukrainian].
6. Nimchuk, V. V. (2001). Literaturni movy Kyivskoi Rusi [Literary languages of Kyivan Rus’]. *Istoriia ukrainskoi kultury*. Kyiv: Naukova dumka, 1, 694–708 [in Ukrainian].
7. Nimchuk, V. V. (1982). Pochatky literaturnykh mov Kyivskoi Rusi [The beginnings of the Kyivan Rus’ Literary languages]. *Movoznavstvo*, 2, 21–31 [in Ukrainian].
8. Pivtorak, H. P. (2003). Davnokyivski pysemni pamiatky XI–XIII st. yak dzherelo doslidzhennia rannoi istorii ukrainskoi movy [Old Kyivan Written Monuments of the 11th–13th Centuries as a Source for Studying the Early History of the Ukrainian Language]. *V Mizhnar. konhres ukrainistiv (Chernivtsi, 25–29 serpnia 2002 r.)*. *Movoznavstvo*: zb. nauk. statei / vidp. red. N. V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta, 146–149 [in Ukrainian].
9. Pivtorak, H. P. (1993). Dialektna sytuatsiia v Kyivskii Rusi [The dialect situation in Kyivan Rus’]. *Movoznavstvo*, 2, 6–13 [in Ukrainian].
10. Pivtorak, H. P. (1997). Movna sytuatsiia v Kyivskii Rusi ta yii vplyv na davnoruskuyu peryferiiu [The Language Situation in Kyivan Rus’ and Its Influence on the Old East Slavic Periphery]. *Movoznavstvo*, 4/5, 3–10 [in Ukrainian].
11. Pivtorak, H. P. (1999). Movna sytuatsiia u Kyivskii Rusi [The language situation in Kyivan Rus’]. *Movoznavstvo. Literaturoznavstvo. Metodyka*: zb. nauk. i navch.-metod. prats. Kyiv: Znannia, 1, 3–11 [in Ukrainian].
12. Pivtorak, H. P. (1990). Yak rozmovlialy v starodavnomu Kyievi? [How Did People Speak in Ancient Kyiv?]. *Visnyk Mizhnarodnoi asotsiatsii ukrainistiv*, 1, 37–39 [in Ukrainian].
13. Pivtorak, H. P. (1992). Yak rozmovlialy v starodavnomu Kyievi? [How Did People Speak in Ancient Kyiv?]. *Kultura slova*, 42, 71–76 [in Ukrainian].
14. Svientsitskyi, I. S. (1948). Narysy pro movu pamiatok staroruskoho pysmenstva XI viku [Essays on the Language of Old East Slavic Literary Monuments of the 11th Century]. *Pytannia slovianskoho movoznavstva*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu, 1, 123–139 [in Ukrainian].
15. Franchuk, V. Yu. (1980). Knyzhna leksyka v Kyivskomu litopysi [Book vocabulary in the Kyivan Chronicle]. *Movoznavstvo*, 2, 36–43 [in Ukrainian].
16. Franchuk, V. Yu. (1982). Obrazna mova Kyivskoho litopysu [Figurative Language of the Kyivan Chronicle]. *Movoznavstvo*, 3, 19–27 [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Ruska Pravda: Teksty na osnovi 7 spyskiv ta 5 redaktsii [Rus’ Justice. Texts Based on 7 Manuscripts and 5 Redactions] / sklav ta pidhotuvav do druku S. V. Yushkov. Kyiv: Vyd-vo UAN, 1935. <http://www.litopys.org.ua/yushkov/ys.htm> [in Ukrainian].